

Ванда ВОЈВОДИЋ МИЦОВА
Историјски архив Зрењанин
arhivzrenjanin@gmail.com

ПЕРИОДИЗАЦИЈА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ НА ПРИМЕРУ ПРИВРЕДНИХ И УПРАВНИХ ФОНДОВА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ЗРЕЊАНИН

Сажетак: Циљ рада је да покажемо с којим тешкоћама се суочавамо приликом статусних промена привредних субјеката, а које се рефлектују на стање регистратурског материјала ван архива, приликом преузимања, сређивања и обраде архивске грађе. Посебно је занимљив положај привредних субјеката с почетка деведесетих година прошлог века јер су се структурне друштвено-политичке промене и својинске трансформације одразиле на архивску грађу. Све то је отежавајућа околност архивистима који сређују ову врсту архивске грађе. У раду ће такође бити речи о периодизацији архивске грађе управних фондова, на основу промена друштвено-политичког система и државно-правног уређења.

Кључне речи: привредна предузећа, статусне промене, деоничарска друштва, акционарска друштва, општине, Комисија за ликвидацију аграрне реформе, државно уређење, периодизација.

1. ПЕРИОДИЗАЦИЈА УПРАВНИХ ФОНДОВА

Поштујући критеријуме за формирање фондова: статус правног лица, промене које су одраз основних измена друштвено-политичког и државног уређења и промене у карактеру, организацији и надлежности творца фонда, Историјски архив Зрењанин је, где год је то било могуће, урадио периодизацију управних и привредних фондова. Један од критеријума за формирање архивских фондова јесте да је стваралац грађе деловао у условима једног друштвено-политичког система и једног државно-правног уређења. Овај критеријум обавезно се примењује код фондова органа власти, управе и правосуђа.

По класификационој шеми, у Првој и Другој свесци водича, управу и јавне службе до 1918. године чине фондови настали радом локалних органа управе за време Аустроугарске монархије. Овде је

успешно урађена периодизација архивске грађе али архивска грађа фонда Велики Бечкерек, град са уређеним сенатом (Nagy Becskerek rendezett tanacsu varos) – Nagybecskerek (Zrenjanin), (1796–1918), 1769–1920, а обухвата период до 1920. године и прелази границу ове подгрупе због књиге *Именик обрћених записника 1901–1920. година*. Архивска грађа настала радом општина обухвата период од 1855. до 1919. године тако да и фонд Општина Бело Блато (Nagy-Erzsebetlak kozseg) – Nagy-Erzsebetlak (Бело Блато), (?–1918), 1888–1919. садржи књигу седничких записника 1912–1919. која такође прелази границу 1918.

Фондови органа управе између два светска рата садрже архивску грађу из целокупног друштвено-политичког и социјалног живота града Зрењанина и насељених места у околини. У овој групи за период 1918–1941. годину урађена је периодизација архивске грађе без искакања из прописаних граница. Подгрупа архивски фондови 1941–1944. садржи 14 фондова и обухвата фондове настале у току Другог светског рата. Ипак фонд Комисија за ликвидацију аграрне реформе Бечкерек (Зрењанин), (1920–?), 1900–1944. садржи архивску грађу до 1944. Није извршена периодизација зато што фонд садржи катастарске мапе о велепоседима које је немогуће поделити. О овом фонду касније ће бити више речи. Такође, фонд Општина Андрејевац (Gemeindeamt Andrejewatz) – Andrejewatz (Арадац), (1914–1944), 1878–1943. садржи *Именик уз деловодни протокол* који је континуирано вођен од 1878. до 1943. Године, као и књигу *Записник скупштинских седница и Општинског одбора од 1929. до 1943. године*. Архивска грађа фонда Општинска управа Банатско Карађорђево (Gemeindeverwaltung Banatsko Karađorđevo) Банатско Карађорђево од 1941. до 1944. не постоји. Ревизијом фондова 2004. године утврђено је да се у књизи записника, који су вођени континуирано од 1929. до 1945, налазе записници са седница Општине Банатско Карађорђево од 1929. до 1936. године и записници са седница Месног народноослободилачког одбора Банатско Карађорђево из 1945. године, али да нису вођени записници Општинске управе Банатско Карађорђево од 1941. до 1942, па је књига записника општинске управе одложена у фонд ф.159 Народни одбор општине Банатско Карађорђево (1944–1959) 1929–1959. Остали фондови имају архивску грађу насталу радом органа управе у посебним политичким односно ратним околностима. Ова подгрупа нема само фондове из окупационог периода како би требало да буде јер физички није могло да се изврши раздвајање архивске грађе. Због тога је временски распон фондова од 1878. до 1945. године.

У групу архивских фондова од 1944. године, спадају фондови управе социјалистичког уређења који садрже углавном документацију послератног периода. Извесних хронолошких одступања има код фондова: Ф.120 Срески народни одбор Петровград, комисија за ликвидацију земљорадничких дугова – Бечкерек (Зрењанин) (1946), 1930–1946, Ф.153 Народни одбор општине Нова Црња – Нова Црња (1944–1963), 1938–1960, Ф.154 Народни одбор општине Међа – Међа (1944–1955), 1941–1956, Ф.159 Народни одбор општине Банатско Карађорђево – Банатско Карађорђево (1944–1959), 1929–1959 и Ф.160 Народни одбор општине Зрењанин – Зрењанин (1944–1963), 1936–1963. Код ових фондова није било могуће из техничких разлога поштовати временске границе за овај период. Ово је архивска грађа фондова окружних, среских и општинских народних одбора који садрже архивску грађу из које може да се сагледа организација друштвено-политичког и економског живота после рата, утврђивање ратне штете, спровођење колонизације, експропријација као и конфискација имовине. Сачувани документи уклапају се у временску етапу комунистичког, а касније социјалистичког самоуправљања.

Можемо закључити да је у већини случајева, приликом сређивања фондова органа управе, испоштована периодизација архивске грађе осим у случајевима када се физички није могло извршити раздвајање фондова. Зашто није могла бити урађена периодизација показаћемо на примеру фонда Ф.99 Комисија за ликвидацију аграрне реформе – Бечкерек (Зрењанин) (1920–?), 1900–1944. После Првог светског рата, 1919. Године, основан је Државни уред за аграрну реформу, а годину дана касније основано је Министарство за аграрну реформу. Министарство је било врховна инстанца за послове аграрне реформе и колонизацију.¹ Његовом наредбом од 24. јула 1920. године основана је Дирекција за аграрну реформу у Новом Саду као извршни орган за подручје Бачке и Баната. Она је била надзорни орган за четири новоформирана жупанијска уреда. Тако је овом приликом, 1920. године основан за Горњи Банат **Жупанијски аграрни уред** са седиштем у Великом Бечкереку. Он је обухватао територију следећих срезова: Кањишки, Жомбољски (од 1924. године Модошки), Великобечкеречки, Кикиндски, Новобечејски и Ковачички.²

У надлежности Жупанијског аграрног уреда били су следећи послови: прикупљање, сређивање и евидентирање статистичког материјала о великим поседима и аграрним интересентима; састављање плана

¹ Службене новине Краљевине СХС, бр. 36/1920, 2.

² Исто.

за дефинитивну деобу земље и колонизацију; утврђивање стварног стања велепоседа и доношење одлука о томе шта подлеже аграрној реформи, а шта се оставља велепоседнику као законски део; доношење одлуке о привременој подели земље великих поседа на поједине општине; одлуке о издавању у закуп земљишта аграрним интересентима; вођење надзора над великим поседима који се налазе под секвестром и упис земље додељене аграрним интересентима у грунтове књиге.

У систему државне управе, жупанијски аграрни уреди представљали су првостепене извршне органе. Они су били непосредно подређени Аграрној дирекцији у Новом Саду. На челу уреда стајао је жупанијски аграрни повереник.³ На основу Уредбе о уређењу Министарства пољопривреде из 1929. године сви жупанијски аграрни уреди променили су назив у Аграрне уредe.⁴ Под тим називом радили су неколико месеци, до доношења Закона о банској управи, када се укидају аграрни уреди и када њихови послови прелазе у надлежност среског начелства. Творац овог фонда тада је добио назив **Аграрно одељење при Среском начелству у Великом Бечкерекy**.⁵ Ово Аграрно одељење извршавало је све послове око спровођења аграрне реформе и колонизације на истом подручју на коме је деловао и Жупанијски аграрни уред.

Када је 1931. године донет *Закон о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима*, Министарство пољопривреде, ради извршења овог Закона, оснивало је Амбулантне комисије за ликвидацију аграрне реформе на великим поседима.⁶ Тако је за подручје Дунавске бановине бр. 2 радила **Амбулантна комисија у Великом Бечкерекy**. По овом *Закону* објекти аграрне реформе су велики поседи који премашују 521 к.ј. обрадивог земљишта или 869 к.ј. земљишта уопште. Велики поседи у Дунавској бановини у срезovima: Великобечкеречком, Великокикиндском, Ковачичком, Новобечејском, Новокањишком, Јашатомићком, Алибунарском, Белоцркванском, Вршачком, Ковинском и Панчевачком те градовима: Велики Бечкерек, Велика Кикинда, Вршац, Бела Црква.⁷ Аграрни субјекти, по овом *Закону*, су месни интересенти, сеоске занатлије, добровољци, оптанти и други колонисти, држава, самоуправна тела, скупине замљорадника и правна лица са опште корисним сврхама

³ Исто. бр. 160/1920, 1.

⁴ Исто. бр. 185/404/1929, 1374.

⁵ *Закон о банској управи*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 261/259/1929, 1958.

⁶ Службене новине Краљевине Југославије, бр. 142/1931, 995.

⁷ *Закон о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 142/1931, 986.

те апсолвенти виших и нижих господарских школа.⁸ Делатност амбулатних комисија током 1932. године била је многострука, иако су се претежно бавиле утврђивањем аграрних субјеката и објеката као најзначајније припремне радње за доношење експропријационих одлука. Упоредо са утврђивањем објеката аграрне реформе, комисија је спроводила колонизацију добровољаца и оптаната.⁹ За извршење одредаба наведеног Закона о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима, 1933. године донет је *Правилник за извршење Закона о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима*, којим се оснивају **комисије за ликвидацију аграрне реформе**, чији је задатак био спровођење овог Закона. Оне су преузеле просторије и архивску документацију аграрних одељака при среским начелствима, која су дотле постојала. Тако је Комисија за ликвидацију аграрне реформе у Великом Бечкерек уобухватала срезове: Великобечкеречки, Јашатомићки, Новобечејски, Великокикиндски, Новокањишки и Ковачички, као и општине алибунарског среза: Бока, Сарча (Сутјеска), Сечањ, Српска и Хрватска Неузина и Шурјан. Територијална надлежност ове комисије протезала се и на градове који леже на наведеним подручјима. Она је радила као првостепени извршни орган, а другостепени надлежни орган био је Аграрно-правни одсек Банске управе Дунавске бановине у Новом Саду. Врховни орган надлежан за послове аграрне реформе било је Министарство пољопривреде Краљевине Југославије – Одељење за аграрну реформу и аграрно-правне послове.¹⁰

Задатак новостворене Комисије за ликвидацију аграрне реформе је да преко својих органа провери исправност решења о додељеној земљи аграрним субјектима на основу индивидуалних исказа, спискова аграрних интересената, деобних нацрта и раније донетих одлука. Земља је одузимања само оним лицима за које се доказало да немају својство аграрног субјекта. О утврђеном стању Комисија је доносила одлуке које је достављала надлежним општинским поглаварствима.¹¹

Министарство пољопривреде је 29. 1. 1934. године одржало конференцију на којој су експерти за финансијску ликвидацију реформе представницима комисија за ликвидацију дали упутства о разрезавању

⁸ Службене новине Краљевине Југославије, 988.

⁹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Банићу 1919–1941*, Нови Сад 1972, 80, 82.

¹⁰ *Правилник за извршење Закона о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 179/536/1933, 917.

¹¹ Исто.

ануитета и закупнине за земљу дату аграрним субјектима.¹² Због нерегулисаног начина установљења одштете за одузету земљу велепоседника, комисије за ликвидацију аграрне реформе на територији Баната нису могле да доносе експропријационе одлуке са утврђеним ануитетом за поједине аграрне субјекте, што је успоравало процес ликвидације аграрне реформе. Стога је је Министарство пољопривреде 18. 5. 1934. године поменути комисијама издало наређење којим је било омогућено да доносе експропријационе одлуке, а велепоседницима је обезбедило одштету за одузету земљу.

Комисија за ликвидацију аграрне реформе наставила је да ради и за време окупације с тим што је 1941. године донета *Уредба о делимичном укидању мера извршених на основу Закона о ајрарној реформи*. По овој *Уредби*, аграрни субјекти, који додељену земљу не обрађују, били су дужни да ту земљу отуђе.¹³ Нема података када је ова Комисија престала са радом, али је НР Србија 22. фебруара 1947. године *Законом о ликвидацији ајрарне реформе* вршене до 6. априла 1941. године на великим поседима у АПВ, вратила право власништва на стање до немачке окупације земље. Упис права власништва у земљишне књиге, лица која испуњавају услове, могла су извршити по *Закону о ајрарној реформи и унутрашњој колонизацији* од 14. новембра 1945. године.¹⁴

Архивска грађа овог фонда преузета је од Уреда за катастар Скупштине општине Зрењанин 1965. године, а 1973. године од Архива Србије преузет је мањи део. Једну кутију архивске грађе 1939–1940, Архив Војводине предао је Архиву 2004. године. Фонд је сређиван више пута. Грађу овог фонда чине: деловодни протоколи, индекси, регистри аграрних интересената, одлуке о утврђивању објеката аграрне реформе, молбе оптаната за доделу земље, молбе аграрних интересената за упис додељене земље у грунтовне књиге, катастарске мапе земљишта велепоседника, одлуке о одузимању земље месним аграрним интересентима, одлуке о утврђивању наследника иза аграрних интересената, решења о ослобођењу од насељења и личне обраде добровољачке парцеле, молбе аграрних интересената за повишицу земље, поседовни листови велепоседника, пописи порцела и објеката великихседа, спискови добровољаца, колониста, оптаната итд.

Општа преписка сређена је по деловодним бројевима, док је грађа без деловодних бројева била формирана по тематским групама још у регистратури. Ова врста грађе била је груписана на две тематске групе

¹² Никола Гаћеша, нав. дело, 87.

¹³ Исто. бр. 82/1941, 1.

¹⁴ Службени гласник НРС, бр. 9/51/1947, 81.

и то: насељена места и велепоседници. Тематска група насељена места сређена је по азбучном реду насељених места и у оквиру места хронолошки. Група велепоседници сређена је по азбучном реду поседника. Наведена су места у којима је поседник имао земљу и у оквиру места архивска грађа сређена је хронолошки. Уколико је било више чланова породице велепоседника, наведен је сваки члан породице, као и место или места у којима је поседовао земљу. Платни спискови чиновника сређени су хронолошки и у оквиру године по месецима. Одабрана архивска грађа сређена је по принципу регистратурског пословања стваралаца фонда – хронолошки и по административним бројевима, као и тематски, по групама докумената и досијеима формираним код стваралаца фонда тј. по принципу провенијенције.

Скоро једна половина архивске грађе вођена је по насељеним местима 1920–1944. године, па је због тога било немогуће извршити периодизацију. Фонд обухвата грађу четири фонда чији су ствараоци наслеђивали једни друге: Жупанијског аграрног уреда у Великом Бечкерек (1920–1929), Аграрног одељења при среском начелству Велики Бечкерек (1929–1931), Амбулантна комисија за ликвидацију аграрне реформе (1931–1933) и Комисије за ликвидацију аграрне реформе Бечкерек (1933–1944). Сви фондови обједињени су у један архивски фонд под називом последње институције која је на подручју Баната обављала послове аграрне реформе и колонизације у периоду од 1919. до 1941. године. На формирање обједињеног фонда утицало је више фактора. Први фактор је што се хронолошки оквир стваралаца архивске грађе (1919–1944) поклапа с континуираним спровођењем аграрне реформе на подручју Баната скоро у свим фазама, што представља основу за њихово обједињавање у један архивски фонд под називом – Последње институције која је на том простору обављала послове аграрне реформе и колонизације, а то је Комисија за ликвидацију аграрне реформе Бечкерек. Други фактор је само аграрно законодавство, по коме су одређене институције за спровођење аграрне реформе, основане са датумом укидања претходне институције, чије су послове наследиле. Разврставање грађе на фондове институција које су на подручју Баната спроводиле аграрну реформу било је неизводиво, јер би се тиме разбиле тематске и топографске целине које су биле формиране у регистратури Комисије за ликвидацију аграрне реформе Бечкерек и онемогућило би се лако проналажење и коришћење докумената.

Можемо закључити да се промене у државној власти, државним границама, управном и правном систему одражавају на архивску грађу и да је потребно да се фонд заврши увек када се утврди да су те промене имале за последицу и одређене промене у раду и организацији

творца фонда, што није био случај када је у питању овај фонд. Међутим творац фонда несметано је радио без обзира на промену друштвено-политичког уређења. Није мењао организациону структуру, територијалну надлежност, ни функцију, једино је радио у смањеном обиму.

2. ПЕРИОДИЗАЦИЈА ПРИВРЕДНИХ ФОНДОВА

Друштвено-политичке промене и својинске трансформације од увођења самоуправљања 1950. године до данас утицале су готово на све сегменте друштвених токова. Посебно је занимљив положај привредних субјеката у односу према државним органима, у међусобним привредним контактима, као и њихова унутрашња организациона структура и начин функционисања. Те крупне и нагле промене неминовно су се рефлектовале и на стање архивске грађе и регистратурског материјала на терену, тј. у самим регистратурама. Од некадашњих СОУР-а, ООУР-а и других облика организације великих система тог времена, почетком деведесетих својинска трансформација је из корена променила све до тада познате постулате. С данашње тачке гледишта, више него погубан и мањкав, *Закон о приватизацији* из 2001. године уништио је и многобројна предузећа. Нови власници најчешће су на неки волшебан начин дошли на чело дотадашњих друштвених предузећа, постављали су се, могли бисмо рећи, неодговорно према радницима, основним средствима, мањинским акционарима, а на самом крају и према архивској грађи. Архивска грађа је, често, од непроцењиве вредности, која сведочи о вишедесенијском пословању некада узорних привредних субјеката, постала баласт или нужно зло, коју нови власници доживљавају само као гомилу папира. Бројни су примери уништавања архивске грађе у фрагментима или чак и у потпуности, а практично је немогуће утврдити одговорна лица због многобројних објективних околности, али и због пасивног правосудног система од кога је илузорно ишта очекивати. Практично везаних руку, без закона који би дао широка овлашћења архивима у односу на имаоце грађе, с ниском друштвеном свешћу о значају архивске грађе, свакодневни рад архивиста на терену и архиву претворио се у борбу са ветрењачама. Драстични примери занемаривања обавеза ималаца архивске грађе сусрећу се на сваком кораку, а архивистима на терену савест налаже да констатују затечено стање, наложе мере за отклањање утврђених недостатака без илузија да то може санирати већ настале последице.

Критеријум за формирање фонда је и да стваралац грађе има својство правног лица или својство самосталног правног субјекта. Тако грађа настала радом заједничких органа и служби СОУР-а и грађа

настала радом радних организација у оквиру СОУР-а чине посебне фондове.¹⁵

После Другог светског рата дошло је до интензивног стварања општенародне имовине и државних привредних предузећа. Због тога су биле донете различите привредне мере: конфискација, национализација, аграрна реформа, колонизација. Овим мерама омогућено је стварање државних привредних предузећа. Период 1947–1950. године назива се периодом административног управљања привредом јер је држава управљала органима предузећа на централизованом основама. Од 1950. до 1963. године је период децентрализације и тада долази до претварања државних у друштвена предузећа, односно државне у друштвену својину којом управљају слободно удружени радници, а привредне организације самостално обављају делатност. Устав СФРЈ из 1974. Године заокружује читав процес самоуправног социјализма и организовања привредних субјеката у ООУР, РО, СОУР. Сви облици организовања привредних субјеката морали су бити регистровани у надлежном суду, имали су своје органе управљања, назив, седиште и своје органе руковођења. Све ово је било регулисано *Законом о удруженом раду* из 1976. године.

Распадом Југославије 1992. године, економско уређење почиње да се заснива на тржишној привреди, слободном предузетништву, равноправности приватне својине и других облика својине. *Закон о предузећима* доноси се 1996. године, затим *Закон о привредним друштвима* 2004. године, а од 2005. године предузећа се региструју у Агенцији за привредне регистре, а не више у Привредном, односно Трговинском суду. Од могућих облика органозовања привредних субјеката, деоничка и акционарска друштва била су најчешћи облик. Док су постојала деоничарска друштва радници су на основу радног стажа уписивали деонице, а у њиховом раду није се ништа конкретно променило. Није било берзи и није се трговало деоницама. Конкретно се у делатности, раду и организационој структури предузећа није ништа мењало. Долази до пререгистрације у суду из друштвеног предузећа у деоничарско друштво и усклађивања нормативних аката предузећа са законом. Овај период је врло кратко трајао и не би га требало раздвајати од друштвених предузећа.

Акционарска друштва имала су скупштину акционара и у свом саставу људе који су уписивали акције и могли су да одлучују о

¹⁵ Препорука о условима и начину образовања архивског фонда и архивске збирке, донео је на првој седници 9. 7. 1985. године у Београду Савет за научноистраживачки рад Савеза архивских радника Југославије; Објављено у: Архивист 1–2, Београд 1985, 284–290.

пословању предузећа. Акције су биле на тржишту, грађани су могли да их купе и после продају, а појавила се и берза на којој се трговало. У самом раду предузећа и производњи није се ништа мењало. Само је пререгистрација била из деоничарског у акционарско друштво. Код акционарских друштава много се битније мења облик својине јер акционари преко својих представника у скупштини одлучују о раду и пословању предузећа, па постају власници имовине. С појавом берзи акцијама се слободно трговало. Међутим, код сређивања привредних фондова сматрамо да ово нема значајну улогу у процесу раздвајања фондова, јер су предузећа настављала да раде са истом делатношћу, радном снагом, идентичним органима управљања (директор, управни одбор). Како је у пракси већина тих предузећа пала у стечај, а крајњи излаз био или продаја или ликвидација, сматрамо да и то треба да чини исти фонд са претходним, а за нека будућа истраживања он би био сачуван у континуитету. Зато би историјска белешка у оваквим фондовима била од великог значаја, јер садржи све описане облике промена кроз које је фонд прошао. Као пример навешћемо предузеће које је пословало у Зрењанину пуних деведесет година и било познато по својим производима у земљи и иностранству, јер осликава све оно што смо претходно навели.

Ф.674 Друштвено предузеће за производњу и промет шешира, позамантерије и берета „Бегеј”, Зрењанин (1919–2008), 1942–1990. Основано је 1919. године, као творница шешира и туљака „Браћа Драган”. Оснивачи ове творнице била су браћа Драган који су очеву радионицу за израду шешира из Меленаца преселили 1919. године у Зрењанин. Почела је да ради под називом „Браћа Драган творница шешира и туљака Петровград”. Ова фабрика радила је до 1945. године, када је конфискована на основу Одлуке Комисије за конфискацију у Зрењанину број 2044/45 у корист државе ФНРЈ.¹⁶ Одлуком Владе НРС број 71 од 3. 9. 1946. године предузеће је добило назив: Творница шешира и туљака „2. октобар” и наставило с радом. Решењем Владе НРС број 73 од 14. 3. 1950. године дошло је до фузионисања са предузећем „Пролетер” Зрењанин, под називом Индустрија тепиха и шешира „Пролетер” Зрењанин.¹⁷ Већ наредне године 26. 2. 1951. године решењем ГИОН САПВ Нови Сад бр. 958/51 извршено је издвајање из Индустрије тепиха „Пролетер” и отпочела је самостално пословање под називом Творница

¹⁶ Ф. 619, Градска комисија за конфискацију (1945), 1945, бр. 45/46.

¹⁷ Службени гласник НРС, бр. 33/1950, 371.

туљака, шешира и берета „Бегеј”.¹⁸ Ова творница је 1963. године интегрисана на бази специјализације са истородном творницом „Уча” из Вршца, као Творница туљака, шешира и берета „Бегеј” Зрењанин, с погоном у Вршцу.¹⁹ Исте године у Окружном привредном суду у Зрењанину, у регистар је уписан погон трговачка мрежа, за рад свих продавница у саставу овог предузећа, којих је било више од 40 и то у свим Републикама бивше Југославије.²⁰ Од 1. 7. 1969. године овој творници се припаја кројачко предузеће „Нова Мода” из Зрењанина.²¹ Творница трака „Соча” из Зрењанина интегрисала се са овом творницом 1975 године.²²

Након доношења Закона о удруженом раду 1976. године у Творници шешира, позамантерије и берета „Бегеј” формиране су Основне организације удруженог рада: „Шешири”, „Промет”, „Позамантерија”, „Малопродаја” и Радна заједница „Заједничких служби”. Удруживање у Сложену организацију удруженог рада „Textind” Зрењанин уследило је 1984. године,²³ да би 1989. године усаглашавајући се са новим Законом о предузећима, поново се трансформисало у јединствено предузеће у друштвеној својини без ООУР-а, тј. у Друштвено предузеће за производњу и промет шешира, позамантерије и берета „Бегеј”, 30. 6. 1989. године.²⁴ Даљи процес трансформација, организационих и својинских промена овог предузећа довела су до формирања више фондова од преузете архивске грађе. Формиран је фонд Ф. 729 ДД „Бегеј” (1919–2008), 1990–2000 и Ф. 730 АД „Бегеј” (1919–2008), 2000–2008. Такође треба напоменути да је из ове архивске грађе извојена грађа која не припада наведеном творцу фонда, од које су формиран

¹⁸ Ф. 674, Друштвено предузеће за производњу и промет шешира, позамантерије и берета „Бегеј” Зрењанин (1919–2008), 1942–1990, Завршни рачун за 1961, кутија бр. 278.

¹⁹ Исто. Одлука Радничког савета, кутија бр. 191.

²⁰ Исто. Препис Окружног привредног суда у Зрењанину, кутија бр. 191.

²¹ Исто. Записник Радничког савета колектива кројачког предузећа „Нова Мода”, кутија бр. 191.

²² Исто. Решење Окружног привредног суда у Зрењанину, кутија бр. 188.

²³ Решење Основног суда удруженог рада у Зрењанину Фи 216/84, досије фонда, кошуљица бр. 2.

²⁴ Ф. 674, Друштвено предузеће за производњу и промет шешира, позамантерије и берета „Бегеј” Зрењанин (1919–2008), 1942–1990, Решење Основног суда удруженог рада у Зрењанину, кутија бр. 188.

фондови: Ф. 731 Творница трака „Соча” (1933–1975), 1953–1976 и Ф. 732. Кројачко предузеће „Нова Мода” (?–1969), 1960–1969.

Овај фонд заведен је у књизи Улазног инвентара под бројем 612 као фонд „Бегеј” АД Зрењанин. Преузет је на основу записника о примопредаји архивске грађе. Укупна количина преузете архивске грађе износи 71,00 метара. Архивску грађу овог фонда чине: платни спискови, картице личног дохотка, исплатне листе, деловодници, главне књиге, записници, матичне књиге радника, нормативна акта, стамбени кредити, пријаве, одјаве радника итд. Није сачувана грађа за период између два светска рата 1919. до 1941, као ни за период Другог светског рата 1941–1944. година. На примеру овог фонда може се видети колико је тешко пратити организационе и друге промене, као што су честе интеграције и дезинтеграције творца фонда, промене назива, статусне и друге промене.

Проблеми са којима се суочавају колеге које сређује ову врсту и обављају периодизацију архивске грађе на основу статусних промена су:

1. Да ли су основне организације удруженог рада у саставу радних организација самостални фондови?
2. Архивска грађа која стиже у архив је обично великом обима, па је тешко урадити периодизацију.
3. У самим регистратурама није извршена периодизација архивске грађе јер је на терену често немогуће урадити периодизацију због лоших услова чувања регистратурског материјала) већ у архив стиже као један фонд, под последњим називом и са једним примопредајним записником.
4. Привредна предузећа која стижу у архив обично су у ликвидацији, стечају или је извршена приватизација (продаја), а често је случај и да су предузећа брисана из привредних регистара.
5. Велики проблем је тај што су архиви (конкретно наш) оптерећени непотребном грађом (исплатне листе, пријаве, одјаве итд.). Мора се водити рачуна о законима који се примењују у раду предузећа, а не односе се директно на њих, а то је рецимо *Закон о пензионском и здравственом осигурању*, па тако примера ради оптерећујемо депое исплатном листама из периода када је већ давно прошао сваки рок да запослени оствари неко право.
6. Приликом сређивања привредних фондова немамо упутства која су новијег датум и односе се на сређивање архивске грађе предузећа која су постала деоничарска или акционарска друштва.

7. Приликом излучивања безвредног регистратурског материјала ослањамо се на листе категорија које су донела предузећа, а немамо конкретна упутства.
8. Код предузећа која су прошла својинске трансформације досијеа радника су водили у континуитету, као и радне књижице (досијеа одлажемо у последњи фонд зато што су све промене пратиле и издавање нових решења или уговора о раду а одлагани су у један јединствени досије запосленог, па је највећи број радника радио у истом предузећу од почетка до краја).

3. ЗАКЉУЧАК

Периодизација архивске грађе на основу промена које су одраз промена друштвено-политичког и државног уређења лако се спроводе осим када је физички немогуће поделити архивску грађу. Тренутно је велики проблем периодизација привредних фондова. Став колега који сређују ову врсту фондова је да је много боље да привредни фондови, који су прошли кроз својинске трансформације, треба да остану јединствени, да се све врсте промена прикажу приликом писања историјске белешке јер је она информативно средство које треба да покаже све оно што је битно за један фонд. Оправдање да фонд остане јединствен је и у оперативним сврхама, у лакшем проналажењу архивске грађе. Истраживачима ће такође бити лакше јер ће имати потпуну слику развоја одређеног предузећа, све промене – од статусних промена до промена назива на једном месту, што ће им у сваком случају олашати истраживање.

Можемо закључити да би било неопходно написати упутство о сређивању привредних фондова и упутство за формирање листе категорија за трајно чување и излучивање безвредног регистратурског материјала, које би било донето на нивоу свих архива. Доношењем ових упутстава или препорука за сређивање привредних фондова не само да би се олакшао рад архивистима, који сређују ову врсту фондова, већ би и сви архиви имали јединствен став приликом сређивања привредних фондова и изграђену методологију у сређивању и обради привредних фондова.

Vanda VOJVODIĆ MICOVA

PERIODIZATION OF ARCHIVAL MATERIAL ON THE CASE OF
ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE FUNDS OF HISTORICAL
ARCHIVES OF THE CITY ZRENJANIN

Summary

In this paper we show that the difficulties caused by changes regarding the status of economic entities, which are reflected in the state of registration materials outside the archive, when taking over, sorting and processing the archive material. Particularly, it is interesting the position of business entities from the beginning of the 90s of the last century because the socio-political structural changes and ownership transformation effect on archival material. All the listed circumstances just aggravate the work of archivists who handle this type of archive material. From the paper we can conclude that the periodisation of archive material administrative funds on the basis of socio-political system and state legal regulation is much easier to implement in practice, except where the material is harder to be separated physically.